

Εισαγωγή

Σε έναν Ανθρωποκεντρικό Πολιτισμό, η Γνώση κι Επίγνωση του Ανθρώπου κατέχει θεμελιακή θέση. Η ποικιλία αυτής της γνώσης, ο πλούτος της, η πρισματική, μαγευτική πολυχρωμία της, που μεταβάλλεται με την παραμικρή κίνηση του παρατηρητή ή της σκέψης, μας προσελκύει την προσοχή, μας καθηλώνει και ωθεί ένα πλήθος επιστημόνων, καλλιτεχνών, λογοτεχνών, ανθρωπολόγων, φιλοσόφων, μυσταγωγών ή κοινών αναγνωστών ν' ασχοληθούν με "Το ανθρώπινο φαινόμενο".

Αυτός είναι ο τίτλος ονομαστού βιβλίου του Teilhard de Chardin από το 1948 ήδη... Συνομήλικό του, τελείως διαφορετικό και το περίφημο "Ο άνθρωπος αυτός ο άγνωστος" του Dr. Alexis Carrel (Nobel Βιολογίας). Και τα δύο διαπιστώνουν την αδυναμία του πολιτισμού και παραπέμπουν στη βαθύτερη γνώση του εαυτού του για να ξεφύγει ο άνθρωπος από τη σκλαβιά των δογμάτων της σύγχρονης κοινωνίας.

Ο άνθρωπος όμως, 50 χρόνια από τότε, πελαγοδρόμησε στα πλανερά μονοπάτια των ποικίλων δογμάτων και ιδεολογιών - πολιτικών, επιστημονικών, φιλοσοφικών - και μπροστά στο Μεγάλο Αδιέξοδο, την τραγωδία αυτή της εποχής μας, στρέφεται προς τα μέσα του:

Στο "χαλεπόν εαυτόν γνώναι" των αρχαίων. Εκεί που βρίσκεται η βασιλεία των Ουρανών, όπως τον βεβαίωσε 2.000 χρόνια πριν ο Ιησούς.

"Το Ανθρώπινο πρόσωπο" του Καθηγητή Κώστα Μιχαηλίδη, συναρπαστικό στην περιγραφική του διείσδυση και τη λογοτεχνική του δύναμη, λειτουργεί συγχρόνως σαν ένα επιστημονικό νυστέρι που τέμνει τα πυκνά σκοτάδια κι ανοίγει δρόμους το ίδιο πρωτόγνωρους, γι' αυτούς που αναζητούν το φως της αλήθειας.

Π. Δ. Ροζάκης 10.1998

Το ανθρώπινο πρόσωπο

Κώστας Μιχαηλίδης

Πρόλογος

Παρουσία και βάθος

Πρόσωπο είναι η ένσαρκη όψη του ανθρώπου, που αποτελεί συγχρόνως στην εσωτερική, πνευματική της διάσταση, το κέντρο της συνείδησής του. Μέσα σ' αυτή την όψη είναι παρούσα, διανοιγόμενη σε βάθος, η ανθρώπινη ψυχή στην ενδοκοσμική της υπαρξιακή παρουσία. Αυτή που συλλογίζεται, αγωνιά, ποθεί, σχεδιάζει και πράττει. Που αρθρώνει τον λόγο της και ανταποκρίνεται στον λόγο των άλλων σε μια συνεχή κίνηση έκφρασης και αναζήτησης, φανέρωσης και απόκρυψης, έκστασης και επιστροφής.

Έκφραση και μυστικότητα

Αυτήν την κίνηση ανάμεσα στην επιφάνεια και στο βάθος, στο πρόσωπο και στο προσώπειο, παρακολουθούν τα δοκίμια αυτά με τον τρόπο της φαινομενολογικής περιγραφής και της υπαρξιακής ανάλυσης στοχεύοντας σε μια σύνθεση που δεν υπερβαίνει τελικά το αποσπασματικό. Γιατί το πρόσωπο ενέχει τούτο το παράδοξο: ενώ χαράζεται πάντοτε μέσα στα απτά, ορατά όρια της ατομικότητάς του, της γενιάς του, του φύλου του, της ιστορικής στιγμής, μέσα στην οποία ζει, εν τούτοις διαφεύγει προς κάτι που δεν κλείνεται ποτέ μέσα σε όρια, αφού το νόημά του παραμένει ανεξάντλητο. Ο λόγος του είναι τόσο βαθύς, όπως λέει ο Ηράκλειτος (απ. 45), που δεν θα μπορούσες να τον βρεις όποιο δρόμο κι αν πορευτείς. Ο λόγος του προσώπου παίζει με τη σιωπή, εκφράζεται και ολισθαίνει συγχρόνως μέσα σε εικόνες που παραπέμπουν στο ανέκφραστο, στις παρυφές σχεδόν του μυστικού.

Σαν μια φωτεινή πηγή που γνωρίζει και γνωρίζεται, ακτινοβολεί μπροστά στα μάτια μας με το νόημα της παρουσίας της η ανθρώπινη φυσιognωμία. Μια πηγή, που καθρεφτίζει μέσα της τον κόσμο, διανοίγοντας μέσα του το βάθος της συνείδησης. Κι όσο πληθαίνουν γύρω μας τα πρόσωπα, τόσο πληθαίνει και το φως που αναδύεται απ' αυτό το βάθος.

Σαν σε σύναξη ή γιορτή μαζεύονται γύρω μας όλα τα γνώριμά μας πρόσωπα κι ακόμα και τα άγνωστα, όσα υπήρξαν, υπάρχουν και θα υπάρξουν. Το καθένα με τη δική του ιδιαιτερότητα που χαράζεται με τη σφραγίδα της φυσιognωμίας του. Φύση και γνώμη πλέκονται έτσι μέσα στο καθένα σε μια σύνθεση.

Όπως κάθε τι φυσικό, φύεται το πρόσωπο και έρχεται στο φως. Γεννιέται, ωριμάζει και πεθαίνει.

Μέσα σ' αυτό ωστόσο, το φύεσθαι ανατέλλει και η γνώμη, αυτή που νοεΐ και εκλέγει, φρονεΐ και σκοπεΐ που έχει δηλαδή μια γνωρίζουσα παρουσία.

Η φυσιognωμία περιέχει ένα πλήθος χαρακτηριστικά, που την διαφοροποιούν και την συνέχουν σ' ένα σύνολο, την όψη του προσώπου. "Πρόσωπο" δεν είναι παρά αυτή η όψη (προς+ωψ), που στρέφεται προς. Προς τα πού όμως; Προς εμάς που μας αντικρίζει; Προς τη φύση και τα πράγματα που θεάται; Ή προς τον εαυτό του; Αυτή η στροφή, η αναφορά, η σχέση, όπως την είδε η ορθόδοξη μας παράδοση, θεμελιώνει την ενότητα της παρουσίας του μέσα στον χρόνο. Έτσι τα μάτια, το μέτωπο, η μύτη, τ' αφτιά, οι παρειές, το πηγούνι, ο λαιμός, όλη η κατατομή και η μορφή του προσώπου στην πολυμέρειά της προβαίνει σαν μια αδιόρατη ενότητα που είναι διαιρητή, αφού μπορούμε να ξεχωρίζουμε τα μέρη της, χωρίς όμως να μπορούμε να τα απομονώσουμε, γιατί χάνουμε το όλον. Μια ενότητα που υπάρχει στην απερίγραπτη της ιδιαιτερότητα κάθε φορά, για καθολική ιδέα μέσα στη μοναδική της ενσάρκωση, που φέγγει δίπλα στα άλλα πρόσωπα, συνυπάρχει μαζί τους και χωρίζεται απ' αυτά.

Τα μάτια

Στο πρόσωπο κυρίαρχη είναι η παρουσία των ματιών. Τα μάτια ισορροπούν στην δυάδα τους, εμφωλεύοντας σε δυο κώχες κάτω από το ημιθόλιο του μετώπου. Καθώς τα στεφανώνουν και τα σκέπουν τα δυο φρύδια, που προβάλλουν πάνω από τις υπερκόγχιες καμπύλες, τα μάτια επιβεβαιώνουν την κυρίαρχή τους θέση που ξάφνου μας επιβάλλεται με το βλέμμα τους. Το βλέμμα είναι γεμάτο φως, το φως της παρουσίας του προσώπου. Είναι η πηγή της φυσιognωμίας, γιατί είναι φύση και γνώμη, γνώση δηλαδή κι επίγνωση, συνείδηση του υπάρχειν. Καθώς το βλέμμα μάς συναντά, αισθανόμαστε ότι αυτή η συνάντηση μάς φωτίζει αποκαλύπτοντάς μας. Μπροστά στο ξένο βλέμμα είμαστε έκθετοι ως υπάρχοντες.

Έτσι το πρόσωπο με το βλέμμα του, φανερώνει τα άλλα πρόσωπα αποκαλύπτοντάς τα και φανερώνεται απ' αυτά, γιατί κι αυτό αποκαλύπτεται μέσα από τη συνάντησή του μαζί τους.

Μέσα στο βλέμμα εμπεριέχεται λοιπόν μια διπλή κίνηση: Μια κίνηση προς τα έξω, μια αναζήτηση του έξω κόσμου και μια κίνηση προς τα μέσα, μια απεικόνιση και απορρόφηση του έξω κόσμου από τη συνείδηση. Σ' αυτόν τον διπλό αντικατοπτρισμό ωστόσο προστίθεται και μια Τρίτη κίνηση, που όσο ωριμάζει το πρόσωπο, τόσο περισσότερο προάγεται και ενδυναμώνεται. Είναι η κίνηση, η αόρατη, της ματιάς που στρέφεται από μόνη της προς τα ένδον. Είναι το βλέμμα της ενδοσκόπησης, που είναι άμεσα συυφασμένο και παρόν μέσα σε κάθε εξωσκόπηση. Γιατί το βλέμμα, καθώς στρέφεται προς τους άλλους, είναι ήδη στραμμένο προς τον εαυτό του.

Το στόμα - ο λόγος

Αν τα μάτια με το βλέμμα τους φωτίζουν όλο το πρόσωπο, φωτίζοντας έτσι και τον κόσμο, ορατό και αόρατο προς τον οποίο στρέφονται, το στόμα σφραγίζει με τη σιωπή του ή τον λόγο του, με το γέλιο ή την σύσπαση της πικρίας και του πόνου του, το κάτω μέρος του προσώπου συνασκώντας μαζί με το φως που ρίχνουν τα μάτια, την λειτουργία της έκφρασης του προσώπου. Ο λόγος αρθρώνεται από το στόμα και ανακοινώνεται. Τα χείλη εκφράζουν, δηλαδή εξάγουν μέσα από τον φραγμό των δοντιών και την κίνηση της γλώσσας τη φράση που είναι φορτισμένη με νόημα. Ο εκ στόματος λόγος χαρίζει σε όλο το πρόσωπο τη νοηματική του άρθρωση και επικοινωνία με τον κόσμο, αφού τα όντα γίνονται παρόντα, όταν γεννηθούν μέσα από τη λέξη και πάρουν ένα όνομα.

Τα αυτιά - οι ήχοι

Τα αυτιά, που βρίσκονται στα πλάγια του προσώπου, συνιστούν με τα πτερύγιά τους τον δέκτη των ηχητικών ερεθισμών και με την εσωτερική τους κατασκευή δίνουν την αντίληψη της θέσης της κεφαλής στον χώρο της ισορροπίας του σώματος. Το πρόσωπο ολόκληρο, γίνεται μέσα από την αίσθηση της ακοής, ακροώμενο. Όλη η ποιοτική κλίμακα των ήχων με τις αποχρώσεις, το ύψος, τον τόνο, τον ρυθμό τους αποκαλύπτεται έτσι στο ακροώμενο πρόσωπο δια της λειτουργίας της ακοής, όπως όλη η χρωματική κλίμακα και οι μορφές των όντων αναδύονται πολυδιάστατες μέσα από την όραση.

Γεύση, οσμή - συλλειτουργία

Τα μάτια και τ' αφτιά συλλειτουργούν για να μας δώσουν από κοινού με το στόμα τον λόγο ως διάλογο, ως ερωταπόκριση ανάμεσα στα πρόσωπα, όπως συλλειτουργεί το στόμα με τη μύτη για να μας δώσουν τη γεύση και την οσμή των πραγμάτων και από κοινού την εισπνοή και την εκπνοή. Οι αισθήσεις της γεύσης και της όσφρησης κοινωνούν αμεσότερα με τη σωματική διάσταση των όντων και τις ποιοτικές της αντιθέσεις ή αποχρώσεις, ενώ η όραση και η ακοή υπερβαίνουν τη σωματικότητα των πραγμάτων εισδύοντας στις μορφές τους και συνάπτοντας τις μορφές τους σε απεριόριστους σχηματισμούς.

Μέσα από την όραση και την ακοή διανοίγεται ο γοητευτικός χώρος των εικαστικών τεχνών και της μουσικής: ο κόσμος στη θαυμαστή του τάξη και τις άπειρες δυνατότητές του. Οι ρινικές κοιλότητες της μύτης που προβαίνει στο κέντρο του προσώπου σαν μια πυραμιδοειδής προεξοχή, μας διανοίγουν τον παλμό του ατμοσφαιρικού κόσμου που γεμίζει τα στήθη μας.

Χορταίνουμε από τον αέρα όπως τα μάτια χορταίνουν από φως. Με την ανάσα, την εισπνοή και την εκπνοή, μετέχουμε στον ρυθμό του κόσμου που σκιρτά εντός μας, εισβάλλοντας και εκβάλλοντας. Το πρόσωπο, που ανασαίνει, ζωντανεύει από τον ρυθμό της ζωής, που δονεί μέσα του και συνδονεί με τον κοσμικό ρυθμό όπως, ο βαθύτερα ριζωμένος στα στήθη, ρυθμός της καρδιάς.

Μέτωπο, πηγούνι, λαιμός, έκφραση

Στην όλη φυσιογνωμία του προσώπου ανήκει ωστόσο και το μέτωπο, τα μάγουλα, το πηγούνι κι ως ένα βαθμό ο λαιμός, που στηρίζει το πρόσωπο, όπως ο μίσχος το άνθος. Το μέτωπο σκέπει το πρόσωπο με το ημιθόλιό του και το στεφανώνει όπως ένα φυσικό τοπίο ο ουρανός ή όπως ένα ναό ο θόλος. Έχοντας σαν όριό του προς τα κάτω το φως του βλέμματος, που εκπέμπεται κάτω από τα φρύδια, προς τα πάνω το δάσος της κόμης και στο δυο πλαϊνά άκρα, τους δυο δέκτες του κόσμου των ήχων, το μέτωπο, ισορροπεί ανάμεσά τους και γίνεται με τη στέρα παγιότητά του διαφανές, γιατί μέσα του λάμπει αφανέρωτη η πεμπτουσία των αισθήσεων που γνωρίζουν τον εαυτό τους. Όλο το πρόσωπο με τα οστά και τους

μύες που το συνθέτουν, υφαινόνται μέσα στην εστία της αυτοσυνείδητης αίσθησης, που ενώνει τις αισθήσεις σε μια ενιαία έκφραση και μιμική. Έκφραση είναι η ένσαρκη επιφάνεια των δονήσεων της ψυχής που πλάθει το ύφος του προσώπου. Η μιμική, από την άλλη είναι το παιχνίδι, που απευθύνεται στους άλλους όπως απευθύνεται και στον εαυτό μας. Έκφραση και μιμική προδίδουν μέσα στην ανθρώπινη φυσιognωμία την αντινομία που την διέπει: ότι από τη μια φανερώνει τον εαυτό της κι από την άλλη παίζει μαζί με τη φανέρωση αυτή, αποκαλύπτεται και καλύπτεται, είναι πρόσωπο μαζί και προσωπίο.

Ανεπανάληπτος καθρέφτης του κόσμου

Τι είναι λοιπόν η ανθρώπινη φυσιognωμία; Είναι το αδιαίρετο όλον της ανθρώπινης παρουσίας που επιφάνεται μέσα στο εγρηγορός της κέντρο. Είναι ο καθρέφτης του κόσμου που ενσαρκώνεται μέσα σε μια συνείδηση, όχι όμως μια συνείδηση γενικά και αφηρημένη αλλά απόλυτα συγκεκριμένη και ατομική. Κάθε φυσιognωμία έχει τη δική της ανεπανάληπτη σφραγίδα. Κι όσο κι αν χαράζεται μέσα της η φυλετική καταγωγή, η γενιά, ο κλήρος των γονιών και των προγόνων, το φύλο, άλλο τόσο τελειώνεται και διακρίνεται με την ανεπανάληπτη μοναδικότητα της ύπαρξής της.

Μοναδική. Εικόνα και κλήση

Αυτή η μοναδικότητα μοιάζει με μια πηγή που αναβλύζει από μέσα της, αίροντας την σωματικότητά της μέσα στο ασώματό της βάθος και την απεριγράπτη ιδιαιτερότητά της, επιβεβαιώνοντας μέσα από τον πάγιο χώρο που κατέχει, την αέναη κίνηση της ζωής, που μετουσιώνει την εικόνα του προσώπου σε μια ανεπανάληπτη κλήση. Εικόνα και κλήση, απτή φυσιognωμία και λόγος ξάφνου συγκλίνουν, εντείνονται μέσα στο τόξο της εγρηγορούσας όψης του προσώπου, που ακροάται πέρα από την αρχή των πραγμάτων, τη μοναξιά του. Κι αναγνωρίζει ότι υπάρχει. Κι αναρωτιέται γιατί.

Από το περιοδικό Βιβλίο & Ζωή 1ο σ.19-21

